



Szent István Egyetem
Gazdálkodás és Szervezéstudományi Doktori Iskola

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**A GABONA TERMÉKPÁLYA KERESLETI OLDALÁNAK
SZERKEZETI VÁLTOZÁSA AZ EU CSATLAKOZÁS UTÁN**

Készítette: Keményné Horváth Zsuzsanna

Témavezető: Dr. Kapronczai István Phd

Gödöllő

2014

A doktori iskola

megnevezése: Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

tudományága: gazdálkodás- és szervezéstudományok

vezetője: Dr. Lehota József

egyetemi tanár, az MTA doktora,

SZIE, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

témavezető: Dr. Kapronczai István

főigazgató, Phd

Agrárgazdasági Kutató Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	4
A téma jelentősége	4
Probléma felvetés	5
Az értekezés célkitűzései és a kutatás hipotézisei	6
Az értekezés hipotéziseinek meghatározása	7
2. ANYAG ÉS MÓDSZER	8
3. EREDMÉNYEK	9
3.1. A magyar, a francia, a német és a szlovák gabonaipar összevetése.....	9
3.2. A magyar gabonaágazat keresleti oldalának átalakulása	10
3.3 A gabonapiac keresleti oldalának koncentráció-változása.....	13
3.4. Az uniós csatlakozás és a pénzügyi válság hatása gabonapiac keresleti oldalára.....	17
3.5. A kérdőíves megkeresés válaszainak összefüggései.....	24
3.6. A keresleti oldal csoportjai és a kihívásokra adott válaszuk.....	25
3.7. Új és újszerű tudományos eredmények.....	27
4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	30
4.1. A kiinduló hipotézisek igazolása, illetve cáfolata.....	30
4.2. Javaslatok	32
5. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK.....	34

1. BEVEZETÉS

A téma jelentősége

A magyar mezőgazdaságnak, de akár azt is mondhatjuk, a magyar identitásának egyik kulcsfontosságú alkotórésze a gabonatermelés, a gabonaszektor. Nem csupán azért, mert a legfontosabb hazai mezőgazdasági ágazatról van szó, de még csak nem is a jó minőség vagy a külkereskedelmi többlet kialakításában játszott meghatározó szerepe okán. Hanem azért, mert a mindennapi kenyér nélkül elképzelhetetlen a megélhetés, és mert a zömében alföldi fekvésű, kontinentális éghajlatú országunk képéhez szorosan hozzátartoznak a gabonátblák.

Magyarországon a rendszerváltást követően jelentős változások zajlottak az élelmiszeriparban és a kereskedelemben. A privatizáció, a külföldi befektetők beruházásai jelentős változásokat indítottak el a gabonapiac keresleti oldalának szereplői között. Az időszakot a privatizáció, a szabadpiaci verseny, a keresleti oldal szereplőinek gyors be- és kilépése jellemezte. A külföldi tulajdonosok már ebben az időszakban is megjelentek a piacon, de még nem váltak domináns szereplővé.

Az EU-s csatlakozás után a feldolgozó- és kereskedelmi szektor szerkezete tovább módosult, a szereplők viselkedése megváltozott Magyarországon. Erős koncentráció és érdekérvényesítés indult meg, a tőkehiányos, versenyképtelen vállalatok, gazdálkodók kiestek a piacról. A tisztulási folyamatot elősegítette a globális üzletpolitikát folytató nemzetközi cégek megjelenése, amelyek versenytársként pozitív és negatív hatást egyaránt gyakoroltak a magyar gabonapiac keresleti oldalán álló szereplők viselkedésére.

Három okból választottam ezt a területet értekezésem vizsgálatára céljából. Munkahelyemen, Az Agrárgazdasági Kutató Intézetben 6 évet foglalkoztam a gabona termékpálya vizsgálatával, így az egyes cégek árképzésével, stratégiai döntéseivel. Az elemzések és tárgyalások során világossá vált számomra, hogy a gabona termékpálya elmúlt 15 évben lezajlott átalakulásának megértése és leírása elengedhetetlen a piaci folyamatok elemzéséhez, hiszen a struktúra átalakulása, a magyar és külföldi háttérű vállalatok egymáshoz képesti arányának változása

erőteljesen formálja az egyes cégek üzletpolitikáját, ezek pedig visszahatnak a gabonapiacra. Az azóta elvégzett elemzéseim, ágazatai szereplőkkel történő megbeszéléseim alapján úgy vélem, hogy a gabonaszektor keresleti oldalának strukturális változása eddig csak érintőlegesen szerepelt a kutatásokban. A harmadik ok, amiért fontosnak tartom a terület vizsgálatát az, hogy a Közös Agrárpolitika 2014-2020-as időszakában a beruházási támogatások és integrációs összefogások (mind a vertikális, mind a horizontális összefogások) által előnyösebb helyzetbe kerülhetnek a hazai kis és középvállalkozók, mert ezek kihasználásával nemcsak talpon tudnának maradni, hanem más stratégiával ugyan, de sikeres versenytársaivá válhatnak a nemzetközi háttérű cégeknek is.

Problémafelvetés

A világpiacon az elmúlt évtizedekben jelentősé vált az átrendeződés a gabonavertikum szereplői között. A változások országok feletti szinten és országokon belül is jelentkeztek. Az élelem, a víz, az energia iránti kereslet folyamatos növekedése, amely a korlátozottan rendelkezésre álló természeti erőforrásokkal áll szemben, hatalmas kihívást jelent a világ mezőgazdasági vállalatai számára. A fogyasztói szokások és egészségügyi követelmények változása is jelentős formáló hatást gyakorol a szektorra. Mindezek hatására az elmúlt időszakban az alapanyagok- és a feldolgozott termékek termelési szerkezetében, minőségében is jelentős változások történtek, amelyek a kereskedelmi és feldolgozóipari cégek termelését, üzletpolitikáját jelentősen befolyásolták. A kereslet-kínálati viszonyokhoz való alkalmazkodás növelte a multinacionális cégek jelenlétét minden országban, amely együtt járt nagyon sok malom és takarmányipari cég konszolidációjával vagy a nemzetközi cégekbe való integrálódásával.

Az Európai Unióban a gabonapiac kínálati és keresleti oldalát a közös agrárpolitika létrehozása formálta. A KAP szabályozott „biztonsági hálója” mellett az uniós tagállamoknak előbb a GATT, majd WTO tárgyalások okán beszűkülő exporttámogatási lehetőségekkel, az ezzel együtt fokozódó nemzetközi versennyel, majd az újabb gazdasági nagyhatalmak térhódításával (Kína, Brazília, India és a volt

FÁK tagállamok) is szembe kellett nézniük. A kereskedelem liberalizálása és a 2008-ban kibontakozó gazdasági válság, továbbá az ABCD cégek tényerése fokozta az átalakulást, így az Unió malom- és takarmányipara erőteljesen koncentráldott.

Ezek a folyamatok a rendszerváltás után, majd az Európai Unióba való belépés által Magyarországra is beszűrődtek. Ennek ellenére a magyar (illetve a többi posztoszocialista EU-tag) gabonapiacának keresleti oldala eltérő jellegzetességeket vett fel. Az újonnan csatlakozott EU-s tagállamokban a nemzetközi háttérű cégek jóval nagyobb mértékben vannak jelen, mint a kiforrott ágazati struktúrával rendelkező nyugat-európai államokban.

Az értekezés célkitűzései

A következő célokat fogalmaztam meg a gabonaszektor keresleti oldalának vizsgálatával kapcsolatban.

A szakirodalom feldolgozása alapján elérendő célok:

- 1. célkitűzés:** A keresleti oldalon lejátszódott változások okainak valamint következményeinek feltárása.
- 2. célkitűzés:** Az Európai Unió egyes tagállamainak (Franciaország, Németország, Szlovákia) és Magyarország gabona keresleti oldalának történeti áttekintése a '60-as évektől.
- 3. célkitűzés:** Az egyes országok közötti hasonlóságok és különbségek bemutatása a történeti áttekintés alapján.

A primer kutatás alapján elérendő célok:

- 4. célkitűzés:** A keresleti oldal koncentráldásának bemutatása.
- 5. célkitűzés:** A koncentrációt a 2000-es években gyorsító tényezők (uniós csatlakozás és pénzügyi válság) elemzése.
- 6. célkitűzés:** A változások nyerteseinek meghatározása.
- 7. célkitűzés:** Felmérés segítségével annak meghatározása, hogy milyen stratégiával reagálnak az egyes cégek a változásokra.

Az értekezés hipotéziseinek meghatározása

H1: A magyar gabonapiac keresleti oldalának fejlődése eltér az uniós tagállamokban kialakult szerkezettől, a multinacionális, külföldi tulajdonú vállalatok nagyobb szerepet játszanak a hazai gabonapiacon, mint Nyugat-Európában.

H2: A magyar gabonaágazat keresleti oldala 2000 és 2012 között megváltozott, nőtt a koncentráció.

H3.1: A változásokat gyorsították az Európai Unióhoz történő csatlakozás és a pénzügyi válság.

H3.2: A változások nyertesei a nemzetközi háttérű cégek voltak.

H4: A változásokra a következő sikeres válaszreakciók születtek:

- az agrobiznisz üzletpolitika
- a specializáció (alapanyag és feldolgozott termékek)
- piaci növekedés (exportorientáció)

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Doktori kutatásomban primer és szekunder adatforrásokat is használtam. Az értekezés megírása során felhasznált szekunder adatok a Nemzeti Adó és Vámhivatal társas vállalkozásokra vonatkozó adóbevallásain alapuló adatbázisból származtak, az adatok 2000-2012 közötti időszakot ölelték fel. A pénzügyi mutatók közül az árbevételt, külföldi tőke arányát, az adózás előtti és az adózott eredményt vettem figyelembe az elemzéshez. Mivel sok vállalkozás neve megváltozott, cégek olvadtak össze és tulajdonváltás is történt, ezért az adatbázisból egy konszolidált kiegyensúlyozatlan panelt készítettem.

Az elemzések további árnyalásához, az összefüggések megértéséhez felhasználtam a KSH adatbázisait (terményárak és terméseredmények, mezőgazdasági termelési szerkezeti adatok) is, továbbá világpiaci árak, terméseredmények (EUROSTAT, HGCA, USDA) értékeit.

A gabonapiacra csak a kukorica és a búza felvásárlásával, feldolgozásával és kereskedelmével foglalkozó vállalatokat vizsgáltam. Keresleti oldal alatt a kereskedőket, integrátorokat és az elsődleges feldolgozókat (malmokat, keveréktakarmány üzemeket) értettem. Külföldi vállalatokon az 50% vagy annál nagyobb külföldi tulajdonosi részesedéssel bíró cégeket értettem.

Az értekezésben két- és többváltozós számításokat végeztem. A koncentráció-számításhoz a Lorenz görbét és a Gini indexet használtam. A változások igazolására a homogenitás-vizsgálatokat és klaszteranalízist végeztem.

Az értekezés írása során annak érdekében, hogy a keresleti oldalhoz tartozó cégek sikeres stratégiáit feltárjam, kérdőíves módszerrel gyűjtöttem információt a keresleti oldal cégeiről. A felvételezés során az írásbeli zárt kérdőíves módszert használtam. Az alapsokaság elemzésére mintavételezést végeztem. Összesen 30 vállalatot kerestem meg, malmok, takarmányos és kereskedelmi vállalatok kerültek a listára. A 30 vállalat jól reprezentálta a piac egészét, mivel mindhárom ágazat esetében a legkisebbtől a legnagyobb vállalkozásokig kerültek cégek a listába.

3. EREDMÉNYEK

A kutatás alapvető célja bemutatni, hogy az Unió egyes tagállamaiban és Magyarországon a gabonapiac keresleti oldala több szempontból megváltozott (cégek száma és összetétele, üzleti stratégiája). A változások bizonyítása a történeti áttekintésből (uniós piac) és a statisztikai számítások (magyar gabonapiac keresleti oldala) elemzéséből áll össze.

3.1. A magyar, a francia, a német és a szlovák gabonaipar összevetése

Az EU két legfontosabb gabonatermelő- és feldolgozó állama, Franciaországra és Németországra, valamint a Szlovákiára és Magyarországra vonatkozó irodalom összevetéséből megállapítható volt, hogy bár mindegyik állam esetében folyamatos koncentráció figyelhető meg, és nő a külföldi tulajdonú vállalkozások szerepe – elsősorban a globalizáció, a liberalizáció és a fokozódó verseny hatására – ennek ellenére jelentős különbségek vannak az EU régi és új tagállamai között e cégek szerepét illetően.

1. táblázat: A malom- és takarmányipari cégek koncentrációja és tulajdonosi szerkezete 2011-2012 között

Országok	Malomipar	Takarmányipar	Külföldi tulajdonú cégek súlya (malomipar)	Külföldi tulajdonú cégek súlya (takarmányipar)
Franciaország	CR 4 55%	CR 6 43%	<5%	<5%
Németország	CR 3 50%	CR 10 55%	20%	5%
Szlovákia	CR 12 90%	CR 7 55%	>40%	>40%
Magyarország	CR 10 50%	CR 10 60%	43%	42%

(Forrás: Saját kutatás, Irodalmi áttekintés fejezet)

Az 1. táblázatból látható, hogy az uniós tagállamok malomipara erőbben koncentráldott, és a 3-10 meghatározó cég több mint 50%-os részt képvisel. A takarmányiparban az egyes országok koncentrációja jóval kiegyenlítettebb egymáshoz képest, itt az első 6-10 cég 40-60%-os nagyságot képvisel.

Ha a külföldi tulajdonosi háttérrel rendelkező cégek szerepvállalását vizsgáljuk meg, megállapítható, hogy az újonnan csatlakozott, a szabadpiaci

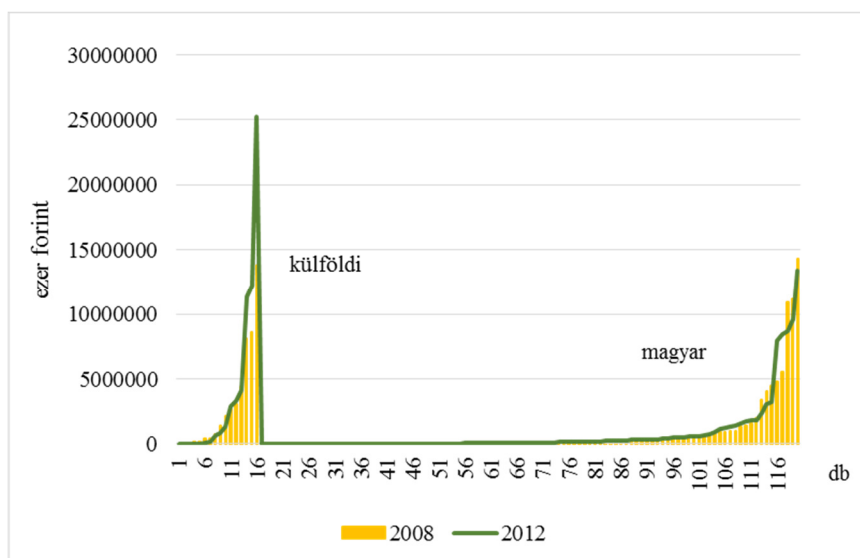
rendszerben még csupán 25 évet eltöltő szlovák és magyar gabonaiparban jóval nagyobb súllyal jelennek meg e cégek, mint a kiforrott ágazati struktúrával rendelkező Francia- és Németországban.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az értekezésben megfogalmazott H1 hipotézis helytálló, az EU 15-höz tartozó Francia- és Németország malom- és takarmányipara más utat járt be, mint az EU 10-hez tartozó Szlovákia és Magyarország azonos ágazatba tartozó cégei, éppen ezért jóval nagyobb ezen államokban a külföldi háttérű cégek piaci részaránya.

3.2. A magyar gabonaágazat keresleti oldalának átalakulása

Malomipar

A 1. ábra grafikonjáról megállapítható, hogy a korábbi periódusokhoz képest a magyar malomipari vállalatok 2012-ben lényegesen alacsonyabb árbevételt produkáltak a nemzetközi tulajdonban lévő vállalatokhoz képest.



1. ábra: Az árbevétel és cégszám változása 2008-ban és 2012-ben a hazai és külföldi tulajdonban lévő malomipari cégeknél

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

2000-ben kisebb volt az eltérés, 2004-ben pedig szinte megegyezett a legnagyobb hazai és külföldi tulajdonú cégek árbevétele. A közepes és nagyobb

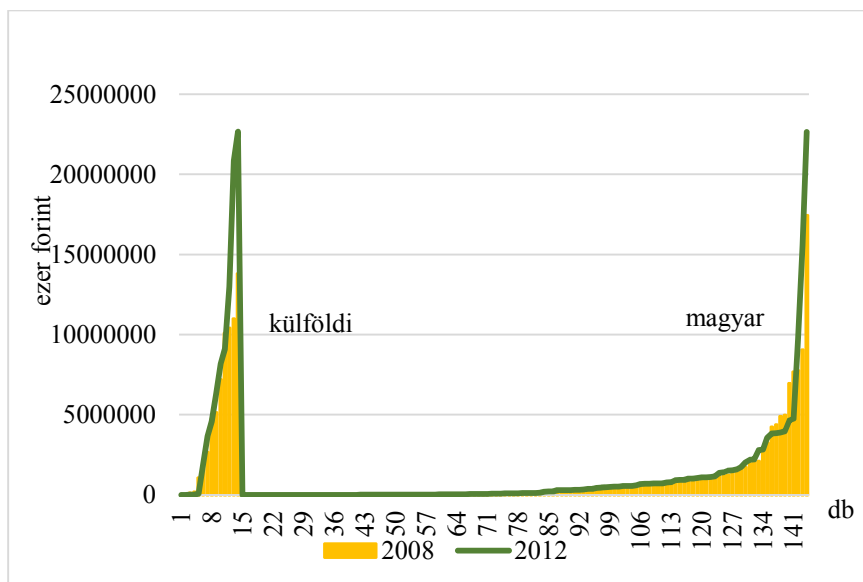
vállalatok közül voltak, amelyek kiestek, mások piacot vesztek. A kis vállalatok közül sok eltűnt a piacról.

Összességében a malomipari cégeknél megállapítható, hogy a külföldi tulajdonban lévő vállalatok árbevételüket és piaci részesedésüket fokozatosan növelték, úgy, hogy a közepes malomipari cégekben tulajdont szereztek.

A 2000-es és 2004-es, 2004-es és 2008-as, 2008-as és 2012-es év árbevételadataiból kalkulált értékekre elvégzett homogenitás-vizsgálat igazolta a H2 hipotézist, értéke mindhárom esetben (2000/2004, 2004/2008, 2008/2012) 1%-on szignifikáns (a Khí-négyzet értékek 129,3482, 213,7354, 31,2783) volt, vagyis a keresleti struktúra a malomiparban 2000/2004, 2004/2008 és 2008/2012 között újra és újra megváltozott.

Takarmányipar

A takarmányipari vállalatoknál 2008-hoz képest 2012-ben tovább emelkedtek az árbevételek (2. ábra).



2. ábra: Az árbevétel és cégszám változása 2008-ban és 2012-ben a hazai és külföldi tulajdonban lévő takarmányipari cégeknél

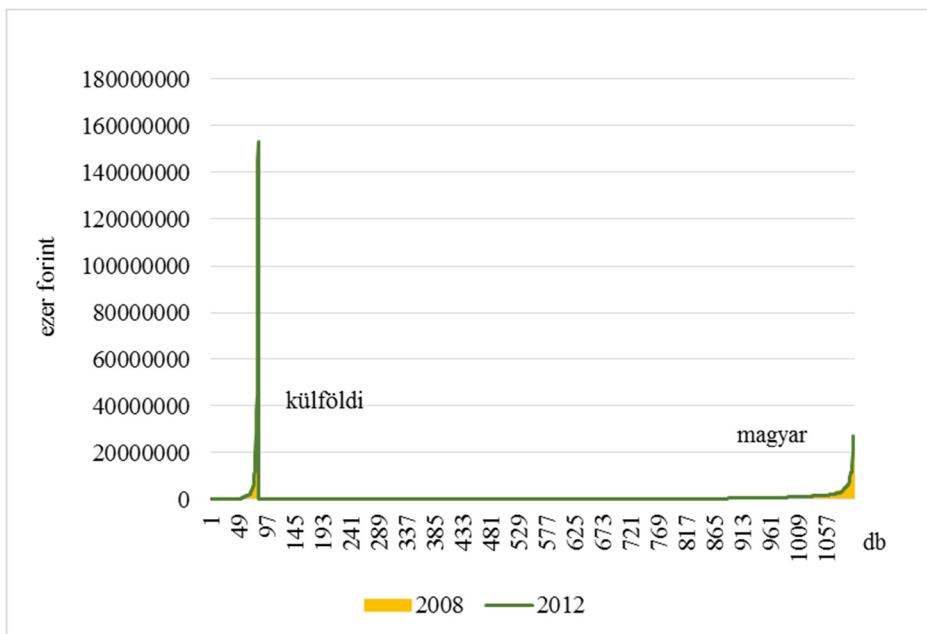
(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatai alapján)

A nagyobb és közepes nagyságú hazai szereplők növelték az árbevételüket. A kisebb magyar cégek piacot vesztek. A nemzetközi szereplők továbbra is a közepes és nagyobb vállalatokkal voltak jelen, megtartva piaci pozíciójukat.

Az elvégzett homogenitás-vizsgálat ismételten alátámasztotta, hogy a keresleti struktúra a takarmányiparban 2004-ről 2008ra és 2008-ról 2012-re újra és újra megváltozott. A Khí-négyzet valószínűség értéke két esetben (2004/2008, 2008/2012) 1%-on szignifikáns (a Khí-négyzet értékek 172,8505, 44,7462). Azonban a 2000 és 2004 között az alkalmazott módszer alapján nem volt szignifikáns a Khí-négyzet érték (a Khí-négyzet értéke 1,862019). Vagyis homogenitás-vizsgálat nem igazolta ebben az időszakban a struktúra megváltozását.

Kereskedelem

A 3. ábrán látható, hogy 2012-ben a külföldi tulajdonban lévő cégek jelentősen növelték árbevételüket, kish számú és nagy árbevételű szereplővel voltak jelen a hazai gabonapiacon.



3. ábra: Az árbevétel és cégszám változása 2008-ban és 2012-ben a hazai és külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi cégeknél

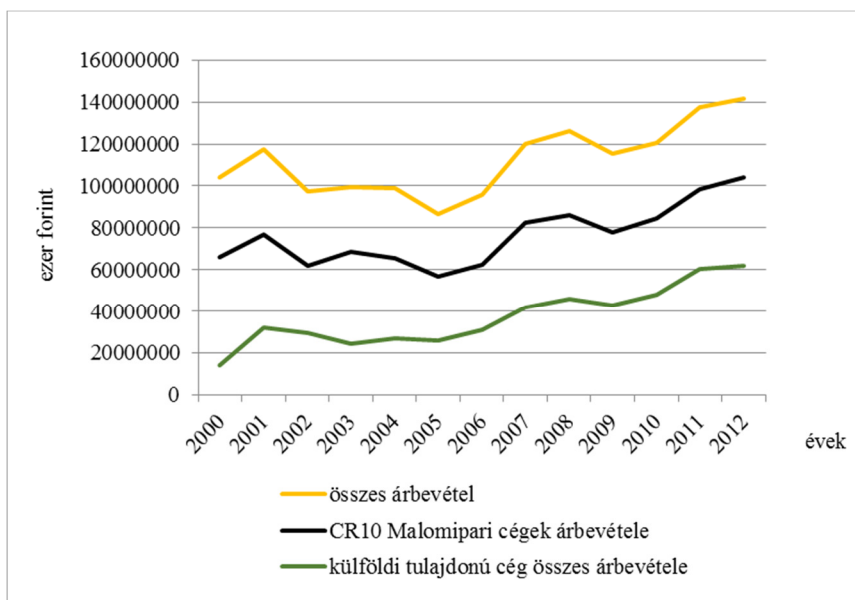
(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

Az EU-s csatlakozás tovább erősítette pozíciójukat, a nagy tőkeerejük miatt a pénzügyi válság sem okozott számukra likviditási problémákat. 2012-ben a magyar tulajdonú kisebb cégek árbevétele változatlan szinten maradt a 2008-as évhez képest.

Az elvégzett homogenitás-vizsgálat a kereskedelmi cégek esetében is igazolta a H2 hipotézist, vagyis a keresleti struktúra a kereskedelemben 2000 és 2004, 2004 és 2008, 2008 és 2012 között újra és újra megváltozott. A Khí-négyzet értékek mindhárom esetben (2000/2004, 2004/2008, 2008/2012) 1%-on szignifikánsak (a Khí-négyzet értékek 2119,407, 1028,033, 448,5581) voltak.

3.3 A gabonapiac keresleti oldalának koncentráció-változása

A 4. ábrán látható, hogy a koncentráció alapvetően a CR10-et (az első tíz legnagyobb árbevételűt produkáló vállalatot) és a külföldi cégeket érintette, hiszen az összes árbevételhez képest jobban emelkedett az árbevételük.

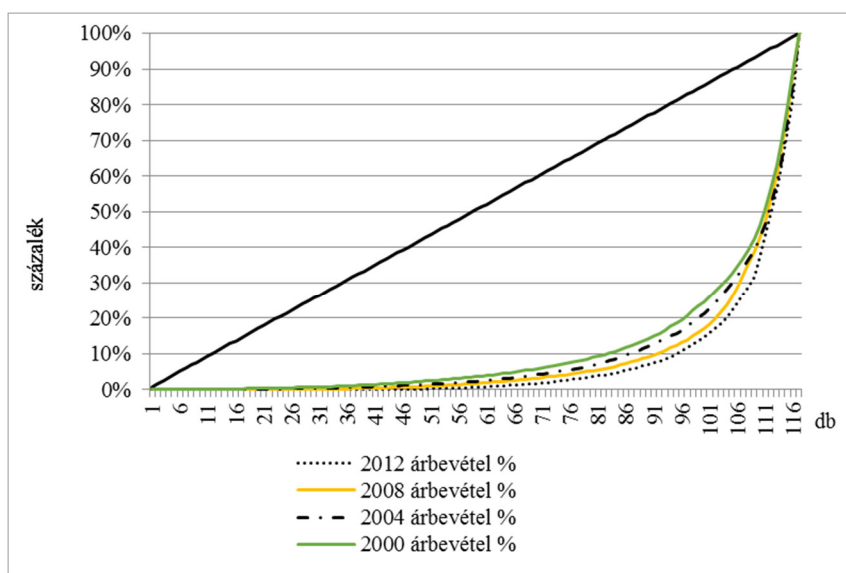


4. ábra: A legnagyobb malomipari cégek (CR 10), a külföldi tulajdonú vállalatok és az összes malomipari cég árbevételének alakulása 2000-2012 között

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatai alapján)

A csatlakozás évében és utána az árbevételeket jelentősen meghatározta az uniós szabályozáson túl (intervenciós rendszer) a magyar gabonakínálat és a felvevőpiac változása. A 2008-tól kibontakozó pénzügyi válság és az emelkedő, majd eső gabonaárak 2009-ben adtak egy mélypontot a görbének.

A malomiparban már a rendszerváltástól erős koncentrációs folyamatok zajlottak le. 2000-től a koncentráció fokozódott, és 2012-ben esett a görbe legtávolabb az átlótól, vagyis ekkor volt a legmagasabb a koncentráció (5. ábra).

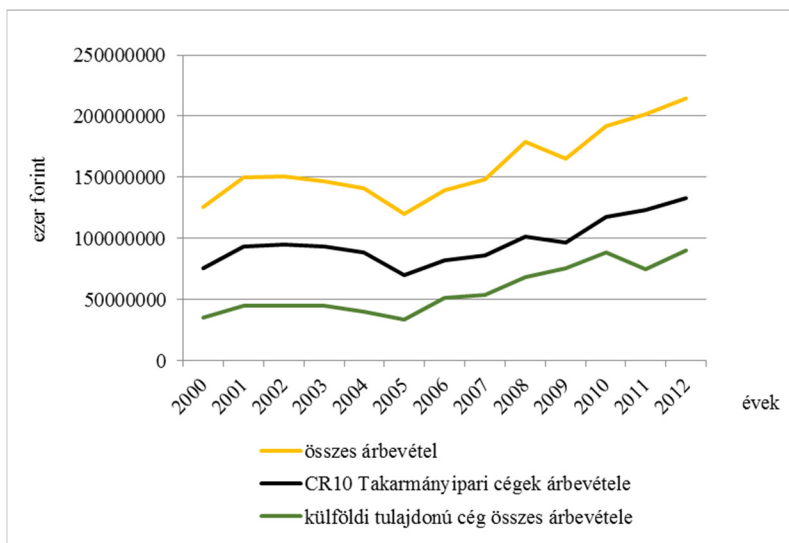


5. ábra: Lorenz görbe alakulása a malomipari cégek esetében

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

Takarmányipar

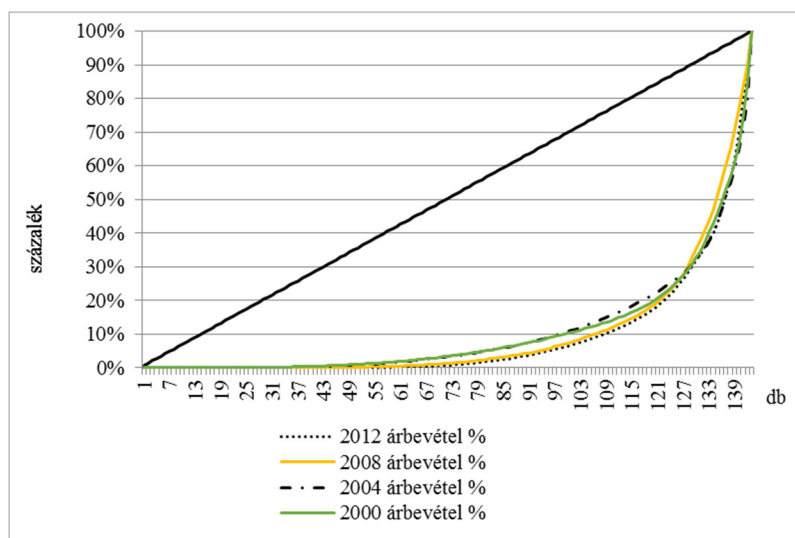
A 6. ábrán jól látható, hogy a takarmányipari cégek esetében az összes árbevétel fokozatosan emelkedett 2000-2012 között. A takarmányipari cégek árbevételének két mélypontja volt, amelyek a csatlakozás évére és a 2008-tól kibontakozó pénzügyi válság idejére estek. Az ingadozásokban nagy szerepet játszott az egyik hazai, meghatározó takarmányipari szereplő hanyatlása és a tulajdonosváltás utáni ismételt felfutása.



6. ábra: A legnagyobb takarmányipari cégek (CR 10), a külföldi tulajdonú vállalatok és az összes takarmányipari cég árbevételének alakulása 2000-2012 között

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 7. ábra alapján megállapítható, hogy 2000-től a koncentráció erősödött, és 2012-ben esett a görbe legtávolabb az átlótól, vagyis ekkor volt a legmagasabb a koncentráció. A Gini együttható is az erőteljes koncentrálódást jelez.

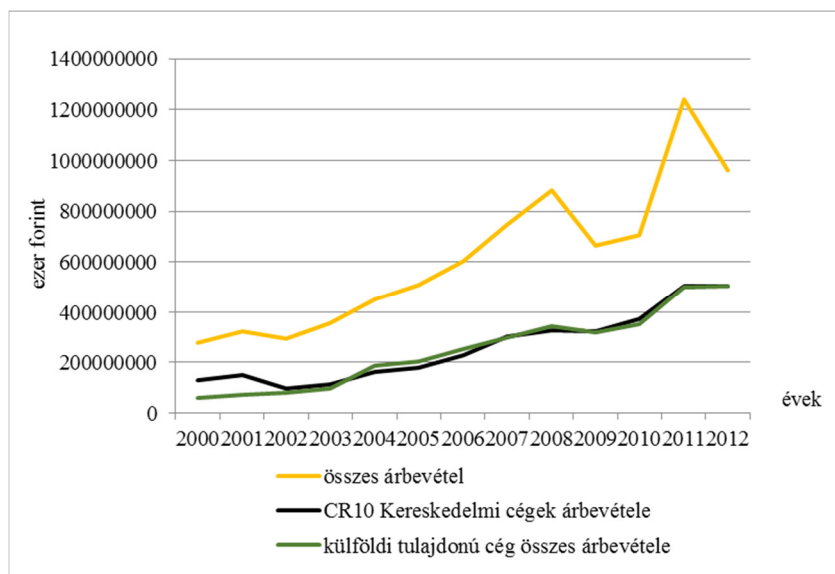


7. ábra: Lorenz görbe alakulása a takarmányipari cégek esetében

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

Kereskedelem

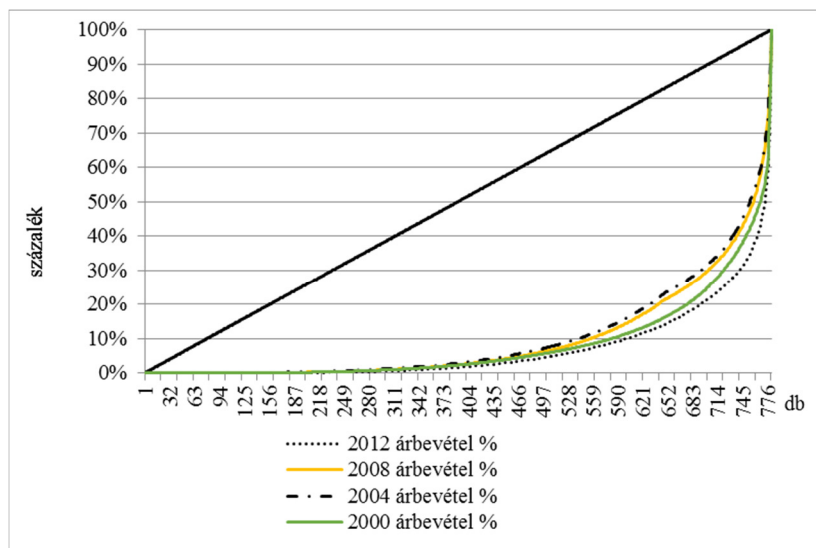
Az 8. ábrán látható, hogy a kereskedelmi cégek árbevétele, a malom- és a takarmányipari vállalatokkal szemben, 2002-től dinamikusan emelkedett. Az árbevételeknek egy mélypontja volt, amely a 2008-tól kibontakozó pénzügyi válsággal magyarázható. A CR10-et és a külföldi tulajdonú vállalatokat kevésbé érintette a pénzügyi válság, mivel likviditási problémáik a tulajdonosi háttér következtében nem voltak.



8. ábra: A legnagyobb kereskedelmi cégek (CR 10), a külföldi tulajdonú vállalatok és az összes kereskedelmi cég árbevételének alakulása 2000-2012 között

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 9. ábrán látható, hogy 2012-ben érte el a koncentráció a csúcspontot, a Gini index is ekkor a volt a legmagasabb, 0,86-os értéket felvéve. A Gini index 2004-től folyamatos emelkedést mutatott (értéke 2004-ben 0,82, 2008-ban 0,84, 2016-ben 0,86 volt). Vagyis a pénzügyi válság 2 súlyosabb évétől eltekintve, a stabil cégek árbevétele és piaci részesedésüket nött, úgy, hogy a piaci versenyben sok volt a kis szereplő.



9. ábra: Lorenz görbe alakulása a kereskedelmi cégek esetében

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatai alapján)

Összességében a három ágazatban jelentős tisztulási folyamatok indultak meg, a koncentráció 2012-ben csúcsosodott ki (2. táblázat).

2. táblázat: A Gini-index értékei 2000-2012 között az egyes ágazatokban

Gini index értéke<1	MALOM	TAKARMÁNY	KERESKEDELEM
2000	0,78	0,76	0,82
2004	0,81	0,77	0,82
2008	0,80	0,76	0,84
2012	0,83	0,78	0,86

(Forrás: Saját szerkesztés)

3.4. Az uniós csatlakozás és a pénzügyi válság hatása gabonapiac keresleti oldalára

Malomipar

Megvizsgálva a keresleti oldal vállalkozásainak árbevétel-növekedését 2000 és 2012 között, a következő eredményekre jutunk.

A 10. ábrán látható, hogy az uniós csatlakozás és a pénzügyi válság hatott a keresleti oldalon álló malomipari cégekre (tulajdonosi háttértől függően eltérő

módon), változást generált. A nemzetközi háttérű malomipari cégek közül arányaiban több tudta növelni árbevételét, mint a hazai cégek közül.



10. ábra: A hazai és külföldi tulajdonban lévő malomipari vállalatok árbevételt növelő és csökkentő részének százalékos arányszáma 2000-2012 között

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 3. táblázatból látható, hogy az általunk szakaszokra bontott időszakok hatással voltak a cégek számára és árbevételére, vagyis a csatlakozás és a pénzügyi válság jelentős változásokat generált.

3. táblázat: A hazai és külföldi tulajdonban lévő malomipari cégek számának és árbevétel változásának százalékos aránya

Évek		2000-2004	2004-2008	2008-2012
Magyar tulajdonú cégek	Cégszám	387	359	300
	Árbevételt növelő cégek száma, db	207	196	169
	Árbevételt növelő cégek aránya, %	53	55	56
Külföldi tulajdonú cégek	Cégszám	49	47	54
	Árbevételt növelő cégek száma, db	32	38	35
	Árbevételt növelő cégek aránya, %	65	81	65

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

Az elvégzett homogenitás-vizsgálat után az adatsorokból látható, hogy a 2000-2012-es időszak nem volt homogén és ténylegesen szétvált a 2004-es uniós csatlakozás utáni, valamint a 2008-as pénzügyi válság utáni időszakokra. Ezt a KHI-négyzet valószínűségei igazolták (4. táblázat).

4. táblázat: A 2000-2004, 2004-2008, 2008-2012 közötti időszakok árbevétel-tendenciáinak homogenitás-vizsgálata a külföldi és hazai cégek esetében

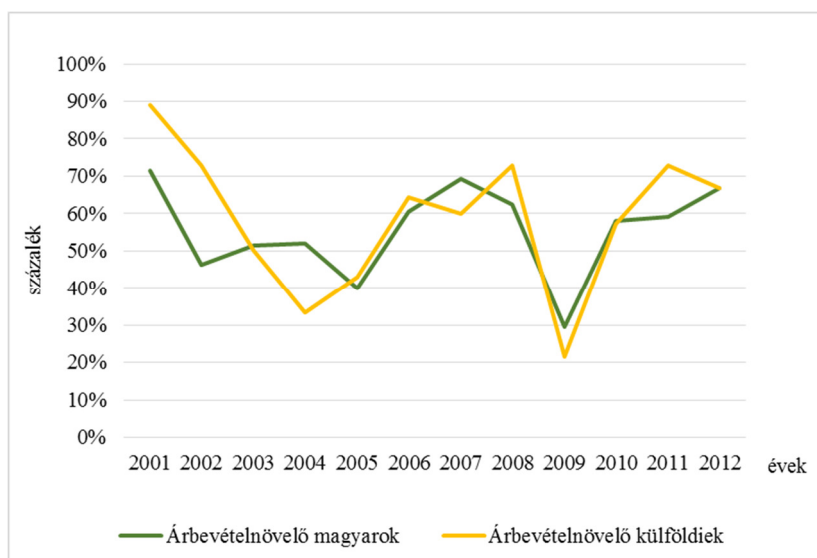
KHI-négyzet-valószínűségek	2000-2004/ 2004-2008	2004-2008/ 2008-2012
Külföldi évjáráthatás összehasonlítás	0,087	0,073
Magyar évjáráthatás összehasonlítás	0,762	0,655

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 4. táblázat adatai alapján az is megállapítható, hogy a 2000-2004, valamint a 2004-2008 közötti időszak árbevétel-növelési lehetőségei egyértelműen eltértek a külföldi cégeknél. Ezt a két időszak adatait összehasonlító homogenitás-vizsgálat 10%-os szignifikancia-szinten (0,087-es érték) megerősítette (ilyen alacsony mintaelem számnál ez jó érték). Ugyanez mondható el a 2004-2008, illetve a 2008-2012 közötti időszakokról, ahol a visszaesés 10%-os szignifikancia-szinten (0,073) valósult meg. Nem volt érzékelhető azonban szignifikáns eltérés a magyar cégek esetében sem.

Takarmányipar

A 11. ábráról jól látható, hogy a magyar és külföldi tulajdonú cégek árbevételeinek arányszámai közel futottak egymáshoz, és a hazai cégek adatai több esetben haladták meg a nemzetközi cégek árbevétel-változásának arányát. Látható továbbá az is, hogy a pénzügyi válság erőteljesebben változtatta meg a takarmányipacot, mint az uniós csatlakozás, hiszen hatására jelentősen csökkent az árbevételt növelő cégek aránya, majd a válság után nagyobb mértékű emelkedés volt, mind a hazai, mind a külföldi tulajdonú vállalatoknál.



11. ábra A hazai és külföldi tulajdonban lévő takarmányipari vállalatok árbevételt növelő és csökkentő részének százalékos arányszáma 2000-2012 között

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 5. táblázatból látszik, hogy amíg a magyar tulajdonú takarmányos cégek sokszereplős szegmensnek tekinthetők, addig a nemzetközi cégek száma ennél jóval kisebb.

5. táblázat: A hazai és külföldi tulajdonban lévő takarmányipari cégek számának és árbevétel változásának százalékos aránya

Évek		2000-2004	2004-2008	2008-2012
Magyar tulajdonú cégek	Cégszám	456	421	379
	Árbevételt növelő cégek száma, db	251	243	201
	Árbevételt növelő cégek aránya, %	55	58	53
Külföldi tulajdonú cégek	Cégszám	42	54	51
	Árbevételt növelő cégek száma, db	25	32	27
	Árbevételt növelő cégek aránya, %	60	59	53

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A takarmányipari vállalatoknál nem lehet egyértelműen kimondani, hogy a külföldi tulajdonú cégeknél nagyobb lenne a növekedni tudó cégek aránya. Sőt a 2008-2012-es periódus alatt a magyar és külföldi tulajdonú árbevétel növelő vállalatok aránya azonos volt.

A Khí-négyzet értéket sem a magyar, sem a külföldi cégeknél nem lehetett szignifikánsnak nevezni sem 5, sem 10%-os szinten (6. táblázat).

6. táblázat: A 2000-2004, 2004-2008, 2008-2012 közötti időszakok árbevétel-tendenciáinak homogenitás-vizsgálata a külföldi és hazai cégek esetében

Khí-négyzet -valószínűségek	2000-2004/ 2004-2008	2004-2008/ 2008-2012
Külföldi tulajdonú cégek	0,979	0,514
Magyar tulajdonú cégek	0,425	0,183

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 7. táblázatból látható, hogy nem volt érdemi különbség a hazai és külföldi tulajdonú cégek növekedés-dinamikája között. Az értékek egyik esetben sem voltak szignifikánsak.

7. táblázat: A külföldi és magyar tulajdonú cégek árbevétel-tendenciáinak homogenitás-vizsgálata a 2000-2012 közötti időszak három szakaszában

Khí-négyzet valószínűségek	2000-2004	2004-2008	2008-2012
Külföldi-magyar összevetés	0,576	0,829	0,990

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

Összességében a fenti három időszakon belül a 2004-2008 és a 2008-2012-es időszakok árbevétel-dinamika szempontjából homogének voltak. Tehát sem a magyar, sem a külföldi háttérű cégek nem tudták jobban kihasználni az uniós csatlakozásból eredő előnyöket, mint az azt megelőző időszak zártabb piaci viszonyait (negatív H3.2). Jólal kisebb arányban csökkent az árbevétel növelő cégek aránya 2008 után, mint amennyire a takarmánypiacon jelenlévő cégek létszáma. Ebből következik, hogy a piaci koncentráció is fokozódott, ez pedig változásra utal (lásd korábban, H2).

Kereskedelem

A kereskedelmi cégek esetében egyértelműen igazolni tudtam a H3.1 és H3.2 hipotézisben felvetett változásokat.



12. ábra: A hazai és külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi vállalatok árbevételt növelő és csökkentő részének százalékos arányszáma 2000-2012 között

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 12. ábrán látható, hogy a nemzetközi tulajdonú cégek közül a növekedni tudók aránya szinte mindenhol meghaladta a magyar vállalatok csoportjának értékeit. A magyar vállalatok 2010-től kezdtek felzárkózni, egyre több kis és közepes méretű cég jelentősen növelte árbevételét (voltak olyan cégek, amelyek megduplázták a korábbi évekre jellemző árbevételeiket).

8. táblázat: A hazai és külföldi tulajdonban lévő kereskedelmi cégek számának és árbevétel változásának százalékos aránya

Évek		2000-2004	2004-2008	2008-2012
Magyar tulajdonú cégek	Cégszám	2620	3322	2581
	Árbevételt növelő cégek száma, db	1364	1845	1336
	Árbevételt növelő cégek aránya, %	52	56	52
Külföldi tulajdonú cégek	Cégszám	260	257	202
	Árbevételt növelő cégek száma, db	154	164	107
	Árbevételt növelő cégek aránya, %	59	64	53

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 8. táblázatból látható, hogy a hazai piacon erős koncentráció zajlott le. A külföldi tulajdonú vállalatok száma is csökkent, néhány cég el is hagyta a piacot.

9. táblázat: A 2000-2004, 2004-2008, 2008-2012 közötti időszakok árbevétel-tendenciáinak homogenitás-vizsgálata a külföldi és hazai cégek esetében

Khi-négyzet valószínűségek	2000-2004/ 2004-2008	2004-2008/ 2008-2012
Külföldi évjáráthatás összehasonlítás	0,284	0,019
Magyar évjáráthatás összehasonlítás	0,008	0,004

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A 9. táblázatból látható, hogy a szakaszok közötti eltérés szignifikáns volt a magyar cégek esetében, és a 2004-2008-as és a 2008-2012-es időszakok között a külföldi cégek esetében is. Vagyis igazolható volt a H.3.1 és H.3.2 hipotézis, amelyek szerint történt változás 2004-ben és 2008-ban, és a változás nyertesei a külföldi tulajdonú cégek voltak.

10. táblázat: A külföldi és magyar tulajdonú cégek árbevétel-tendenciáinak homogenitás-vizsgálata a 2000-2012 közötti időszak három szakaszában

Khí-négyzet valószínűségek	2000-2004	2004-2008	2008-2011
Külföldi-magyar összehasonlítás	0,027	0,010	0,740

(Forrás: Saját szerkesztés, a NAV árbevétel adatok alapján)

A magyar és a külföldi cégek esetében a homogenitás-vizsgálat is egyértelműen igazolta a dinamikában látható különbségeket a 2000-2004, illetve a 2004-2008-as időszakban, a 2008-2012-es időszakban viszont már nem – ez vélhetően szürkegazdaságban tevékenykedő cégeknek köszönhető, amelyek meglepő dinamikáról tettek tanulságot.

3.5. A kérdőíves megkeresés válaszainak összefüggései

1. Az elemzés során szoros összefüggés mutatkozott a gabonapiac keresleti oldalának megváltozására adott válaszok és az uniós szabályozás (vámunió, támogatási formák életbe lépése) hatásának érzékelése között.
2. Erős volt a korrelációs együttható értéke a gabonapiaci keresleti oldalának megváltozására adott válasz és a nemzetközi cégek megjelenésének érzékelése között. Jellemző volt a válaszokra, hogy akiket az uniós csatlakozás hatásai érintettek, azok fokozottan érzékenyek voltak a pénzügyi változások hatásaira is.
3. A kérdőíves megkeresés válaszaiból kiderült, hogy szoros volt a kapcsolat a nemzetközi cégek megjelenésére adott válaszok és a pénzügyi válság okozta banki hitelek szűkülésére, valamint a vásárlóerő csökkenésére vonatkozó kérdésre adott válaszok között.
4. A kérdésekre adott válaszok alapján erős kapcsolatot tapasztaltam az uniós csatlakozással együtt járó támogatások, a megjelenő nemzetközi cégek által előírt minőségi követelmények teljesülése és a fizetési határidők megváltozása között is.

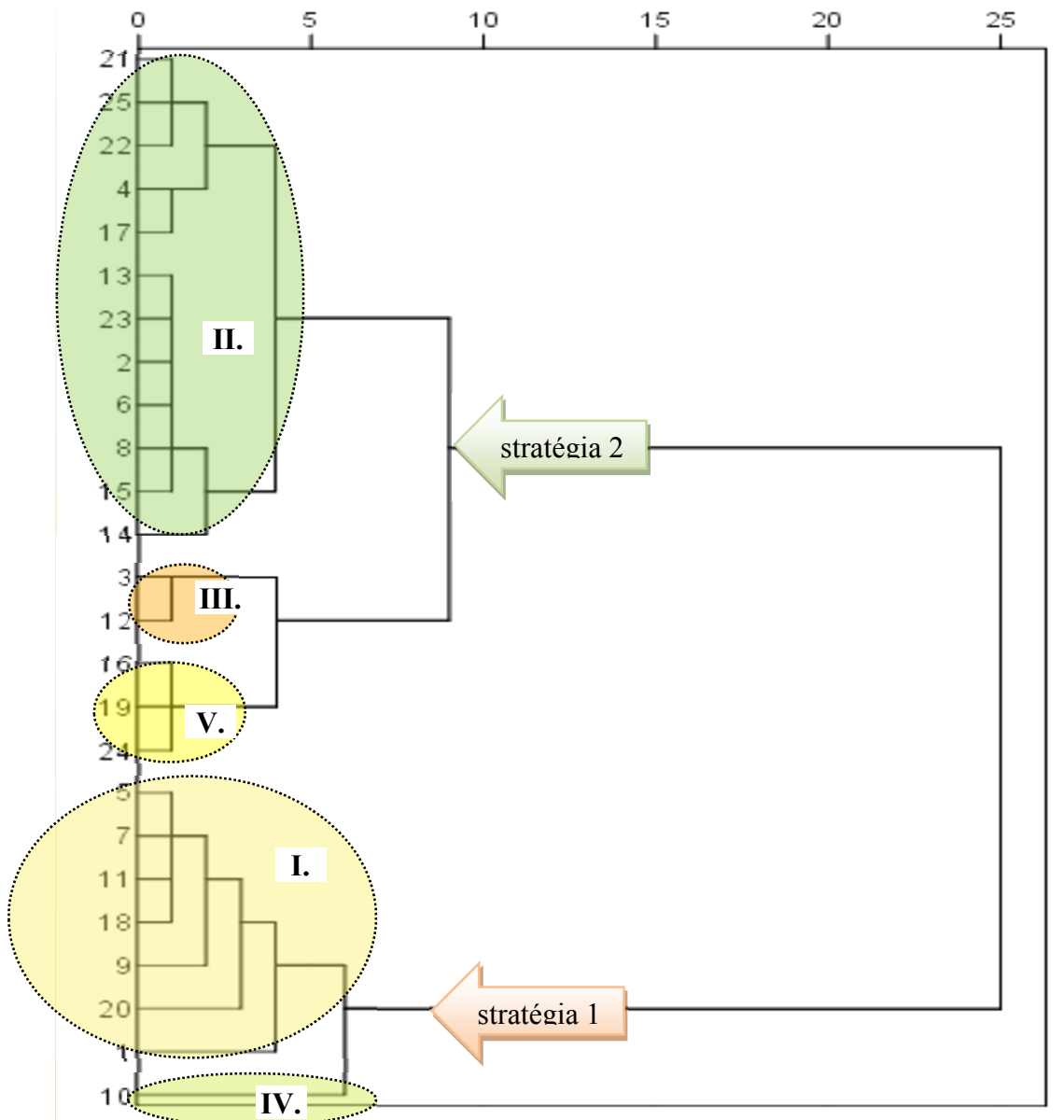
5. Az elemzés alapján kimutathatóan szoros volt a korrelációs együttható értéke a pénzügyi válság okozta banki hitelek és a közraktározási lehetőségek szűkülésének érzékelése között is.
6. A vállalatok többségénél erős volt az összefüggés a nemzetközi vállalatok megjelenésére adott válaszok és az egyes időszakok árbevételének alakulása, továbbá az üzleti stratégiák között.
7. A kérdőíves megkeresésre adott válaszok esetében szoros volt a korrelációs együttható értéke az egyes időszakok (2000-2004, 2004-2008, 2008-2012) egymáshoz viszonyított árbevételeinek alakulása között.
8. A vállalatok többsége, amelyek az alaptevékenység bővítése mellett döntöttek, ezen belül elsősorban az exportjukat kívánták növelni, vagy jóval magasabb minőségű terméket céloztak meg, növelve a termék hozzáadott értékét, így emelve az árbevételt.

3.6. A keresleti oldal csoportjai és a kihívásokra adott válaszuk

A kérdőíves mintán elvégzett klaszterelemzés eredményét a 13. ábra mutatja. A csoportosítás eredményeként létrejövő klaszterek közül az első csoportot (I.) elkülönülten 7 db külföldi tulajdonú cég alkotta. Ebben a csoportban malom és takarmányipari, továbbá kereskedelmi tevékenységet folytattak. A keresztábla elemzésnél, a változásokra adott válaszreakciójuk alapján a cégekről elmondható volt, hogy összességében az agrobiznisz tevékenység felé történő elmozdulás nem jelentett kitörési pontot számukra. A termékspecializáció elsősorban a nagy, tőkeerős malomipari cégnél volt fontos. A többi vállalat a vizsgált években nem törekedett termékei további specializálására. Összességében ebben a csoportban az árbevétel nagyságának növelése jelentette az irányadó stratégiát.

A második nagyobb csoportosulás (II.) tagjai főként a hazai piacra termeltek. A közepes kereskedelmi vállalatok a nagyobb kereskedelmi cégek mellett a hazai, illetve a külföldi partnereik igényeit kielégítve vásároltak gabonát. A termékek specializációját viszont fontosnak tartották, hiszen a szűkülő piaci lehetőségek

esetében a túlélés egyik módját ez jelentette számukra. A tevékenységi kör bővülésével és a további fejlesztésekkel kapcsolatban is megoszlottak a válaszok.



13. ábra: A klaszteranalízissel képezett 5 nagyobb gabonaipari csoport

(Forrás: saját szerkesztés)

A harmadik csoport (III.) a kisebb malom- és takarmányipari cégeket foglalta magába. Nem voltak piacvezetők, „csak” a régi stabil vevőkörrel rendelkeztek. Az agrobiznisz tevékenységben, a specializációban és a bővülésben nem láttak

lehetőséget, és a nagy piaci verseny miatt nem is valószínűsíthető, hogy ebben az irányban elmozdulnának a jövőben (esetlegesen beolvadással nagyobb cégekbe, de alacsony technológiai hátterük és likviditási problémáik miatt ez sem valószínű).

A negyedik csoportot (IV.) egyetlen, az egész vertikumot átfogó, agrobiznisz tevékenységet folytató vállalat alkotta.

Az ötödik csoportot (V.) a szintén a kis- és közepes méretű takarmány- és malomipari vállalatok adták.

A 13. ábrán az is látható, hogy a klaszterelemzésben történő összevonás utolsó előtti lépésében két teljesen különálló csoport vált el, a hazai és külföldi tulajdonban lévő vállalatok. Ez a vállalatok stratégiájára (stratégia 1, stratégia 2) is rámutat. Az 1-es stratégia alapját a vállalat árbevételeinek folyamatos növelése jelenti, míg a 2-es stratégia egy óvatos, a meglévő pozíciókat őrző, nem a növekedésre koncentráló vállalati viselkedést jelent.

A kereszttáblázatokból kapott arányok alapján összességében megállapítható, hogy a külföldi tőkebefektető jelenléte jóval nagyobb hatást gyakorolt a nemzetközi hátterű cégek stratégiai lépéseire (stratégia 1), mint az árbevételük nagysága.

A hazai cégekre (stratégia 2) az volt a jellemző, hogy elsősorban a magyar piacra termeltek. Jellemzően a regionális és helyi igényeket elégítették ki, a specializáció irányába nyitottak. A termelői árak és a fogyasztói piac présében elhelyezkedve próbáltak talpon maradni. A közepes méretűek fejleszteni tudtak, a kisebbek nem. Exportorientáltságuk alacsony volt.

3.7. Új és újszerű tudományos eredmények

Kutatási eredményeim alapján új és újszerű tudományos eredményeimet az alábbiak szerint összegzem:

- 1) A kutatásomban irodalmi források feldolgozása nyomán bizonyítottam, hogy az EU15 két legnagyobb gabonaágazattal rendelkező államában, Franciaországban és Németországban jóval kisebb a nemzetközi cégek

jelenléte, mint Szlovákiában és Magyarországon, aminek oka az előbbiek hosszabb és a KAP által védett piaci fejlődése, nyugodtabb és fokozatosabb konszolidációs folyamata volt.

- 2) Kutatásomban elvégzett homogenitás-vizsgálattal bizonyítottam, hogy a magyarországi gabonakeresleti struktúra a 2000/2004, 2004/2008 és 2008/2012 között a malomipari és kereskedelmi cégek esetében újra és újra megváltozott. A takarmányiparban a homogenitás-vizsgálat értéke (2000/2004) nem volt szignifikáns, vagyis nem volt egyértelműen igazolható a változás 2004 után a csatlakozás előtti időszakhoz képest.
- 3) Kutatásom alapján megállapítható, hogy a malom-, és takarmányiparban és a kereskedelmi cégek esetében is 2000-2012 között nőtt a koncentráció. A Gini index értéke 0,76-86 közötti értékeket vett fel, és kisebb megtorpanásokkal nőtt, ez pedig egyértelműen igazolja a koncentrációt.
- 4) Az elvégzett homogenitás-vizsgálat alapján megállapítottam, hogy a változásokat gyorsította az uniós csatlakozás és a pénzügyi válság. A változás nyertesei a nemzetközi háttérű nagyvállalatok lettek.
 - (a) A malomiparban a külföldi háttérű cégek jobban ki tudták használni az uniós csatlakozás utáni, 2004-2008 közötti konjunktúrát, mint a magyar vállalatok. A külföldi és hazai cégek eltérő árbevétel-dinamikáját elemezve (amelyet szintén homogenitás-vizsgálattal igazoltam) megállapítható, hogy nem azonos a hazai és a külföldi tulajdonú cégeken belül a növekedni tudó és nem tudó cégek aránya. A külföldi vállalatok esetében 2008 után még mindig magasabb a növekedni tudó cégek aránya – de a különbség már nem szignifikáns.
 - (b) A takarmányiparban sem a magyar, sem a külföldi háttérű cégek nem jutottak érdemben kedvezőbb helyzetbe a 2004-2008-as időszakban, így nem volt érdemi különbség a hazai és külföldi tulajdonú cégek növekedés-dinamikája között.

- (c) A kereskedelemben a külföldi háttérű cégek jobban ki tudták használni a 2004-2008, uniós csatlakozás utáni időszakot, valamint a válságos 2008-2012-es időszakot, mint a magyar cégek.
- 5) A kérdőíves vizsgálatok alapján igazolható, és a felállított korrelációs mátrix értékei is azt támasztják alá, hogy szoros volt az összefüggés az uniós csatlakozás, a pénzügyi válság hatásai és a cégek jövedelmezősége, üzletpolitikája, stratégiai döntései között.
- 6) A változások a hazai gabonapiac keresleti oldalán öt jelentősebb csoportot alakítottak ki, két különböző stratégiával. A stratégiaválasztás a tulajdonosi háttérrel függött össze: a külföldi tulajdonú cégek a növekedésben (és a legnagyobb cég esetében az agrobizniszben), míg a hazai tulajdonú cégek a specializációban látják a jövő stratégiáját.

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

4.1. A kiinduló hipotézisek igazolása, illetve cáfolata

H1: A magyar gabonapiac keresleti oldalának fejlődése eltér az uniós tagállamokban kialakult szerkezettől, a multinacionális, külföldi tulajdonú vállalatok nagyobb szerepet játszanak a hazai gabonapiacra, mint Nyugat-Európában.

- A németországi és a franciaországi keresleti oldalnak jóval több ideje volt a konszolidációra, éppen ezért jobban reagáltak és reagálnak a világpiaci változásokra. A külföldi tőke aránya alacsonyabb a feldolgozóiparban, mint Magyarországon. Korszerűbb technológia, jobb marketing és vertikális-horizontális szervezethez ellensúlyozzák a nemzetközi cégek térnyerését.

H2: A magyar gabonaágazat keresleti oldala 2000 és 2012 között megváltozott, nőtt a koncentráció.

- A keresleti struktúra a malomiparban és a kereskedelemben a 2000-2004, 2004-2008 és 2008-2012 között újra és újra megváltozott.
- A keresleti struktúra a takarmányiparban 2004-2008 és 2008-2012 között újra és újra megváltozott, azonban a 2000-2004-es időszakra vonatkoztatva ez már nem igazolható.
- A malom- és takarmányiparban, valamint a kereskedelemben 2000-2012 között a koncentráció fokozódott, és a csúcspontját 2012-ben érte el.

Az elvégzett homogenitás-vizsgálatok, valamint koncentrációs értékek (Gini-indexek) alapján bizonyított a hipotézis.

H3.1: A változásokat gyorsították az Európai Unióhoz történő csatlakozás és pénzügyi válság.

H3.2: A változások nyertesei a nemzetközi háttérű cégek voltak.

- A gabonapiac keresleti oldalának változását az uniós csatlakozás és a pénzügyi válság meggyorsította és a változás nyertesei minden esetben a külföldi cégek voltak.

- A malomiparban a külföldi háttérű cégek jobban ki tudták használni a 2004-2008-as konjunktúrát, mint a magyar vállalatok.
- A takarmányiparban sem a magyar, sem a külföldi háttérű cégek nem tudták jobban kihasználni a 2004-2008-as időszakot.
- A kereskedelemben a külföldi háttérű cégek jobban ki tudták használni a 2004-2008-as, valamint 2008-2012-es időszakot, mint a magyar cégek.

A hipotézis a malomiparban, valamint a kereskedelmi cégek esetében igazolást nyert, a takarmányiparban viszont nem. Ennek oka ezen ágazat specialitásában (folyamatos zsugorodás, a hazai tulajdonú állattartáshoz kapcsolódó takarmánygyártás) keresendő.

H4: A változásokra a következő sikeres válaszreakciók születtek:

- az agrobiznisz üzletpolitika
- a specializáció (alapanyag és feldolgozott termékek esetében is)
- a piaci növekedés (exportorientáció)

A kérdőíves megkeresésre adott válaszok alapján készített korrelációs mátrix és klaszteranalízis értékei alapján a következő megállapításokat tettem:

- Akiket az uniós csatlakozás hatásai érintettek, azok fokozottan érzékenyek voltak a pénzügyi változások hatásaira is.
- A kisebb és közepes vállalatok piaci pozíciója meggyengült, a banki hitelek lehetőségének csökkenése pedig meggátolta, hogy lépést tartsanak a nagy nemzetközi vállalatokkal, akár fejlesztés, akár az alapanyag felvásárlása terén.
- A keresleti oldalt öt csoportra és két stratégiatípust követő halmazra tudtam felosztani. A külföldi tulajdonú cégek a növekedést (a nagyobb méretűek az agrobizniszt), míg a hazai tulajdonú cégek a specializációt tekintik megoldásnak versenyhelyzetük javítására.
- A multinacionális cégek jelentősen befolyásolták a hasonló tevékenységet folytató kis, közepes és nagyobb hazai vállalatok sorsát, a magyar cégek

számára az e helyzetből való kitörést a célpiac megváltoztatása jelentette. Egyes cégek az export felé nyitottak, mások a minőségi paramétereket módosították. Voltak olyan cégek is, akik a beruházásokkal, technológiai fejlesztésekkel próbálták piaci pozíciójukat megtartani vagy éppen növelni.

- Azon vállalatok többsége, amelyek az alaptevékenység bővítése mellett döntöttek, az elsősorban az exportot kívánták növelni, vagy jóval magasabb minőségű terméket céloztak meg, növelve a termék hozzáadott értékét, így emelve az árbevételét.

A hipotézist a klaszterelemzéssel bizonyítottam.

4.2. Javaslatok

A következtetésekben megállapításra került, hogy a nyugat-európai gabonapiac szerves fejlődésen ment keresztül, ennek hatására erős nemzeti tulajdonú ipari struktúra alakult ki a belső piacok koncentrációjával. A közép-európai piacokon a rendszerváltás után megjelenő, majd a privatizáció második hullámában, illetve az uniós csatlakozás adta lehetőségek jobb kihasználásával a kezdetinél jóval komolyabb teret nyertek a külföldi, elsősorban multinacionális vállalatok. E vállalatok jóval magasabb növekedési dinamikával rendelkeztek, mint hazai tulajdonú társaik, és jelenleg is képesek egy expanzív, az egész piacra kiterjedő stratégia vitelére, miközben a hazai tulajdonú cégek inkább réspiaci stratégiákat igyekeznek alkalmazni.

Magyarországon - a Németországban nagy hagyományokra visszatekintő, elsősorban családi tulajdonban lévő cégek mintájára – törekedni kellene a kis- és középvállalkozások alkotta réteg piaci pozícióinak és versenyhelyzetének javítására. A magyar cégek többsége ebben a vállalati méretkategóriában helyezkedik el. Mivel sem megfelelő növekedési potenciállal, sem az ehhez szükséges tőkeerővel, illetve eredménytermelő képességgel nem rendelkeznek, fejlesztésükhöz mindenféleképpen uniós támogatás lehívására van szükség. A vidékfejlesztési juttatások beruházási támogatásaikból megvalósuló fejlesztések csökkenthetnék

költségeiket, stabilizálhatnák létüket, versenyképessé tennék őket, ezáltal elmozdíthatnák tevékenységüket a specializáció vagy exportbővítés felé.

1. E cégek méretükből és tőkéjükből következőleg egyenként nem képesek a transznacionális vállalatokkal lépést tartani, és szintén a fentebb említett okból kifolyólag egyenként agrobiznisz tevékenység sem várható tőlük. Éppen ezért szükséges a horizontális kapcsolatok erősítése a hazai malom és takarmányipari vállalatok között – ezzel a módszerrel már felvehetnék a versenyt, illetve ellenpólust képezhetnének a multinacionális, agrobiznisz tevékenységet folytató vállalatokkal szemben.
2. A fenti folyamatot elő lehet segíteni a vertikális és horizontális összefogásokat támogató, azokat ösztönző támogatáspolitikával, a 2014-2020 közötti vidékfejlesztési támogatások lehívásával, mely által e szegmensben erősödne a piaci pozíció és az alkupozíció.
3. A magyar feldolgozott termékek felhasználásának és fogyasztásának emeléséhez a gabonaszektorban is elengedhetetlen a megfelelő marketing, amelyre a francia gabonaszektor illetően tevékenysége ad jó példát.
4. A hazai takarmányipar számára kulcskérdés a hazai állattenyésztés fejlesztése, valamint a hazai hústermékek fogyasztásának és exportjának emelkedése, amely nem csak a takarmánygyártóknak jelentene biztos felvevőpiacot, de kiegyensúlyozottabbá tehetné az egész magyar mezőgazdaságot.

5. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

Tudományos folyóiratban megjelent cikkek magyar nyelven:

- **Horváth Zsuzsanna:** A gabonapiaci kereslet változása, Statisztikai Szemle, 2007. január 85 évfolyam 1. szám, p. 57-71., ISSN 0039 0690
- **Keményné Horváth Zsuzsanna:** A gabonapiac keresleti szereplőinek átalakulása, Gazdálkodás, 2007. 2. szám, p. 25-31., ISSN 0046 5518

Tudományos folyóiratban megjelent cikkek idegen nyelven:

- **Keményné Horváth Zsuzsanna:** Comparative analysis of grain price fluctuations in Hungary and France, Partiumi Egyetemi Szemle (PESz), XI. évfolyam 2012/2., p. 133-140, ISSN 1582-9952

Magyar nyelvű tudományos konferenciákon elhangzott előadások konferencia kiadványban megjelentetve:

- **Horváth Zsuzsanna:** A gabonapiaci szereplők áralkuinak főbb jellemzői, XXXVIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia, OTDK XVIII., Pénzügy szekció, Miskolc, 2007. április 25-27., p. 64., ISBN: 978-963-661-768-4
- **Horváth Zsuzsanna:** A gabonapiaci felvásárlói oldal szereplőinek átalakulása, II. Pannon Gazdaságtudományi Konferencia, Pannon Egyetem, Veszprém, 2007. június 7., p. 99-105., ISBN: 978-963-9696-30-3

Idegen nyelvű tudományos konferenciákon elhangzott előadások konferencia kiadványban megjelentetve:

- **Keményné Horváth Zsuzsanna:** The transformation of market players on the demand-side of the grain market, „Tradíció és innováció” nemzetközi tudományos konferencia, Szent István Egyetem, Gazdálkodás és Szervezéstudományi Kar. Gödöllő, 2007. december 3-6., p. 128., ISBN: 978 963 9483 84 2

Tudományos könyv, könyvrészlet

- **Horváth Zsuzsanna** - Hodina Péter – Kemény Gábor - Mizik Tamás - Tunyoginé Nechay. Veronika – Varga Tibor - Györe Dániel - Németh Noémi - Stummer Ildikó – Thury Eszter - Vágó Szabolcs: A mezőgazdasági árképzés elméleti alapjai és hazai gyakorlata, Agrárgazdasági Tanulmányok, Agrárgazdasági Kutató intézet, 2007. 2. szám, saját p.65-76., ISSN 1418 2122, ISBN 978 963 491 501 0

Szakkönyv, könyvrészlet

- **Horváth Zsuzsanna** - Tunyoginé Nechay. Veronika - Györe Dániel -. – Kemény Gábor – Németh Noémi - -Stummer Ildikó – Thury Eszter - - Vágó Szabolcs: A fontosabb termékpályák 2005. évi piaci folyamatai, Agrárgazdasági Információk, Agrárgazdasági Kutató Intézet, 2005.6. szám, p. 7-13., ISSN 1418 2130, ISBN 963 491 481 0

Egyéb nyomtatásban vagy elektronikus formában megjelent magyar nyelvű publikációk:

- **Horváth Zsuzsanna** - Kemény Gábor: Előtérben a takarmánygabona. Magyar Mezőgazdaság, 2005. december 7., 60. évf. 49. sz. ISSN: 0025-018X
- **Horváth Zsuzsanna** - Kemény Gábor: Változó intenzitású kereskedés. Magyar Mezőgazdaság, 2005. december 21., 60. évf. 51-52. sz. ISSN: 0025-018X
- **Horváth Zsuzsanna** - Kemény Gábor: Hazai és nemzetközi tőzsdei árak tendenciáinak elemzése, Kistermelők Lapja 2004. 9., 10., 11., 12. sz., ISSN: 0238-9533
- **Horváth Zsuzsanna** - Tunyoginé Nechay Veronika: A csatlakozás első évében. Magyar Állattenyésztők Lapja, 2005/7., ISSN: 1417-7811
- **Horváth Zsuzsanna** - Kemény Gábor: A hazai gabonakínálat és szójaimport összefüggései, Magyar Állattenyésztők Lapja, 2006. január 1. sz., ISSN: 1417-7811

- **Horváth Zsuzsanna** - Kemény Gábor: Befagyott takarmányárak, Magyar Állattenyésztők Lapja, 2006. június 6. sz., ISSN: 1417-7811
- **Horváth Zsuzsanna** - Stummer Ildikó - Tunyoginé Nechay Veronika: A hazai sertésállomány alakulásának összefüggése a gabonaárak változásával, Állattenyésztők Lapja, 2006/10., ISSN: 1417-7811
- **Keményné Horváth Zsuzsanna**: A gabona főbb világpiaci és hazai jellemzői. Agrárium. Szaktudás Kiadó Ház Zrt., Budapest, 17. évfolyam, 2007/9. szeptember, ISSN 1215 8380